

БІЛЬЧЕНКО Євгенія

доктор культурології, професор кафедри
культурології та філософської антропології
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ПУСТОТА: ДИГІТАЛЬНА КУЛЬТУРА ОЧИМА СКЕПТИКА

Проблема штучного інтелекту – це не просто проблема зв'язку свідомості людини з комп'ютерними програмами і машинами, які виконують за неї творчі функції. З точки зору *критичної теорії, семіотики культури і постлаканівського психоаналізу* мова йде про дещо більше, ніж вселенський розум віртуальної реальності: мова йде *не про безпосереднє втручання суб'єкта у позасвідоме, а про втручання позасвідомого в життя людини і смерть суб'єкта*, який постає як пустота, ніщо, вакуум, який заповнюється інформаційним змістом внаслідок докладання символічних структур мережі. Щоб зрозуміти дану тезу, необхідно звернутися до методології концептуалізації суб'єкта у *психоаналізі (Ж. Лакан, С. Жижек) та методології аналізу дигіталізації у сучасних media-теоріях (Л. Манович, Дж. Гаета, М. Дері, Ж. Бодрійяр)*.

На стику людини і дигіталізації знаходиться лаканівська *порожнеча Реального*, «ласкаво просимо» до якої стало девізом сучасної семіотики кінописьма Люблянської школи. *Мета нашої розвідки – ідентифікувати штучний інтелект як символічний код позасвідомого, який приховує порожнечу.*

З точки зору психоаналізу суб'єкт, подібний до героїв фільмів Д. Лінча, постає як «не весь» (вакуум, пустота): з

втраченою цілісністю, з глибокою травмою ідентичності, пробіли якої він заповнює екранними образами і культурними символами, утворюючи шизофренічно-галюцинаторні історії («шви»). Сучасні теорії віртуальної реальності можна розділити за трьома моделями буття, які утворюють три напрямки думки: позитивна онтологія, або онтологія присутності (традиціоналізм, модерн, міфопоетика); негативно-діалектична онтологія відсутності (постмодерн, ліберальна іронія, плюралізм) та негативна онтологія психоаналізу або Реального як Порожнечі (Ж. Лакан), новітнім продовженням якої є постлаканивська фрейдомарксистська онтологія надлишку (суб'єкта) С. Жижека та А. Бадью, яка вбачає в Реальному травмовану особистість. У межах позитивної онтології матриця дигітального є віртуальним втіленням *сакрального досвіду* мономіфу, де виокремлені Дж. Кемпбелом діалектичні стадії мандрів героя (вихід – ініціація – повернення) постають як замкнутий цикл набуття персонажем буттєвого статусу (*virtus*) внаслідок проходження користувачем інтерфейсу роботи з машиною або левелів комп'ютерної гри (Р. Бартл) [1]. Відтак, мережа постає уособленням традиційного фольклору (глобального села), а машина інструментом реалізації деміургічної сили крипторелігійності.

Постмодерністська концепція симулякрів виходить з тлумачення «розумної машини» як парадигми уявних значень, яка руйнує ієрархію центру (Батька, Генерала) на користь інтертекстуального та інтердискурсивного середовища роїння повідомлень (*мемів, медіа-вірусів*) [7], де кожен знак починає самостійно виробляти нові знаки, смисли, підтексти, дискурси, функціонуючи в автоматичному режимі трансгресії бажання (машини бажань). Відбувається, з точки зору семіотики, перехід

від горизонтальної вісі реально-символічної мови до вертикальної вісі ідеальної свідомості, де оригінали і копії, знаки і значення зливаються в єдиному темпоральному потокові, який, використовуючи трансцендентну силу імені, поширює свою владу за принципом «*total capture*», захоплюючи нові і нові території світу, ринку, медіа, екрану. Апологети штучного інтелекту виходячи з пріоритетів трансгуманізму як сервісного додатку до глобалізму, оголошують створення нового типу людини через нейронні інтерфейси.

Постмодерному гіперглобалістичному ентузіазму протистоїть феноменологічний скепсис Ж. Бодрійяра, який, справедливо критикуючи технології універсального захоплення як «*екстаз комунікації*» [2, с. 127], все ж залишається на позиціях тлумачення комп'ютеризації як *симулякру* – *ілюзії, уявної історії, симптому*, вияву пустого формально-оперативного спілкування, екстатичність якого пояснюється оголенням непристойного (інтимного бажання) внаслідок стирання меж приватним і публічним секторами в символічній праці. Але при цьому не розкриваються *механізми прориву позасвідомого (Реального)* у символічний світ штучного інтелекту. Культивується давня ліберальна теза про розсудливість: людина завжди помилялася, отже її машинні фантазії також можуть виявитися помилковими [3].

На нашу думку трагедію Порожнечі в штучному інтелекту найбільш яскраво можна продемонструвати крізь призму ідеї «*смерті Батька*» [6, с. 57] – зникнення фігури роздавальника панівних означників у ситуації інформаційного шоку і спілкування с численними уявними співбесідниками (роботами, машинами, програмами), які беруть на себе функції *замісників Батька* (гротескних або мертвих батьків). Після кастрації

Символічного як першопочатку людина зіштовхується з власним позасвідомим як з прірвою порожнечі і жахається її. Жах, пов'язаний з травмою ідентичності, змушує її переносити на замісників або свою *активність* (хтось діє за мене, я - пасивний) або свою *пасивність* (хтось страждає за мене, я - невротично активний, але моя активність – пуста) [5, с. 10-24]. Відтак, втрата цензора завершується ще більшою *цензурою або самоцензурою*, що загрожує появою нових електронних форм тоталітаризму.

Саме про *новий тоталітаризм* і говорить критичний психоаналіз, ідентифікуючи штучний інтелект як провісник гіперглобалістичної диктатури. Конфлікт між замісниками як між об'єктами бажання (*petit a*) – це конфлікт різних ідентичностей всередині однієї особистості, який заважає їй прийняти єдино правильне раціоналізоване машинне рішення в умовах маркетингової ліберал-демократії: «Щоб лібералізм мав сенс, "Я" повинно мати один голос, тому що якщо у мене більше, ніж один автентичний голос, як я буду знати, яким голосом користуватися в виборчій дільниці, в супермаркеті і на ярмарку наречених?» – зауважує С. Жижек [3]. Цей голос повинна вибрати за людину машина, яка не просто переймає на себе людські якості активності і пасивності, але здійснює подвійну символічну зшивку, «*зшивку зшивки*» (у термінології А. Бадью – «*личину*» *фашизму* [4]), оцифровуючи як безодню особистого позасвідомого атомарного індивіда, так і її численних замісників у вигляді уявних сценаріїв дій. Лібералізм потребує від машини горизонтального контролю як непристойного вивороту своєї мрії. Штучний інтелект означає смерть суб'єкта шляхом його тотальної семіотизації. Людина більше не може бути Едипом – героєм суспільства театру, -

рятуючи свій приватний будуар від публічного ока через рятівну поетичну дистанцію.

У Массачусетському технологічному інституті (МТІ) розроблена портативна гарнітура AlterEgo, здатна до *субвокалізації* – зчитування думок шляхом вловлювання слабких електронних подразників – від мозку людини до м'язів рота та переведення їх у голосову чи письмову форму. Вловлюючи звуки, яких фактично немає, машина починає контролювати порожнечу, зшиваючи позасвідоме у Символічне і долаючи мовні недоліки – небезпечні для суспільства контролю обмовки «ляля-мови», які артикулюють Реальне у невимушеному спілкуванні. Мова йде про щось більше, ніж контроль машини, яка знає наші думки: машина знає наші спогади і бажання, страждання і сумніви, вона знає нас краще за нас самих, оскільки перебирає на себе позасвідомі травми і допомагає побудувати план над хаосом, прибираючи «зайві» фантастичні історії.

Отже, потреба в суб'єкті як у неузгодженій абсурдності відпадає: машині не потрібна романтична людська глупота – поезія суперечностей, беззмістовна непарність екзистенції. Відбувається нівеляція плоті як зайвого «громіздкого» надлишку в цифровій реальності. Якщо ж машина стає *інтерсуб'єктивною* і потаємні думки й емоції передаються миттєво від суб'єкта до суб'єкта, це призводить до ліквідації необхідних для підтримки соціальної консолідації універсалій: виборче право, флірт, еротична культура і вулична ввічливість, оголюючи «війну всіх проти всіх» як обценний виворіт демократичного суспільства. Так, машина, з одного боку, викриває хибність ліберальних інститутів, а з іншого – репрезентує їх дигітальну контрольованість в образі нового

Левіафана, перверзивного Батька фінансових і політичних глобалістичних еліт, який приходить на зміну істинним подіям любові, творчості, науки і політики.

Список використаних джерел:

1. Bartle R. Designing Virtual Worlds / Richard Bartle. – N.-Y.: New Riders Games, 2003. – 741 p.
2. Baudrillard J. Ecstasy of Communication // Jean Baudrillard ; The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture / Ed. H. Foster. Port Townsend: Bay Press, 1983. P. 126–133.
3. Тишек S. Das Ende der Menschlichkeit [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.nzz.ch/feuilleton/digitalisierung-das-ende-der-menschlichkeit-ld.1312112>
4. Бадью А. Этика: Очерк о сознании Зла / Ален Бадью; Пер. с франц. В. Е. Лапицкого. – СПб., Machina, 2006. — 126 с.
5. Жижек С. Как наслаждаться посредством Другого. Культурная логика многонационального капитализма/ Славой Жижек; пер. с англ. А. Смирнова. - СПб.: Алетейя, 2019. – С. 10-24.
6. Лакан Ж. Семинары, Книга 17: Изнанка психоанализа (1969/70) / Жак Лакан; пер. с франц. А. Черноглазова. – М.: Издательство «Гнозис», Издательство «Логос», 2008. – 272 с.
7. Рашкофф Д. Медиавирус / Дуглас Рашкофф; перевод с англ. Д. Борисова. – М.: Ультракультура, 2003. – 394 с.